

11. Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός: νέα προσέγγιση σε ένα παλιό θέμα...

Αντιγόνη Λυμπεράκη και Πλάτων Τήνιος

Η έννοια της φτώχειας έχει παίξει ιστορικά κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής. Αν και συχνά το ακριβές περιεχόμενο του αποκλεισμού πάσχει από απροσδιοριστίες και ασάφεια, εντούτοις η σημασία τους δεν αμφισβητείται: η έννοια της φτώχειας είναι σημαντική όχι επειδή χαρακτηρίζεται από την κομψότητα της σαφήνειας αλλά επειδή μας ενδιαφέρουν εκείνοι και εκείνες που είναι φτωχοί /ές. Μια από τις κεντρικότερες ερευνητικές υποθέσεις περί τη γήρανση είναι κατά πόσον η φύση της φτώχειας μεταβάλλεται στις μεγάλες ηλικίες.

Ο γόνιμος εμπλουτισμός με νέα στοιχεία μιας συζήτησης που βρίσκεται σε εξέλιξη προϋποθέτει πως έχει ωριμάσει ο προβληματισμός της κοινωνικής πολιτικής, ώστε να προσφέρονται απαντήσεις σε αναπάντητα ερωτήματα αλλά και να αναδεικνύονται νέοι τρόποι διερεύνησης ερωτημάτων που δεν έχουν ακόμα διατυπωθεί.

Στις ανεπτυγμένες χώρες, φτώχεια ορίζεται η κατάσταση όπου κάποιος δεν μπορεί να συμμετάσχει πλήρως στην ζωή της κοινωνίας στην οποία ζεί. Αν όλα τα σημαντικά αγαθά μπορούν να αποκτηθούν από την αγορά, τότε η έννοια της «πλήρους συμμετοχής στην ζωή της κοινωνίας» θα ταυτιζόταν με την διαθεσιμότητα κάποιου ελάχιστου εισοδήματος. Όμως πολλά και σημαντικά αγαθά διατίθενται παρακάμπτοντας την αγορά: η περίθαλψη, οι υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας αλλά και οι δημόσιες συγκοινωνίες λειτουργούν σε κάποιο βαθμό με κριτήρια εκτός αγοράς. Το ίδιο ισχύει και ως προς την πρόσβαση σε κοινωνικά δίκτυα, στην ποιότητα του περιβάλλοντος και σε άλλα μη-υλικά συστατικά της κοινωνικής ευημερίας. Με την ηλικία η υποκειμενική αίσθηση της φτώχειας είναι πιθανόν να εξαρτάται ολοένα και περισσότερο από παράγοντες πέραν του εισοδήματος.

Παρά ταύτα, υπάρχει λογική να αποδίδεται προτεραιότητα σε οικονομικούς παράγοντες. Έχει διαμορφωθεί μια «ρεαλιστική» πρακτική που ερμηνεύει την «χρηματοοικονομική φτώχεια» σύμφωνα με το σχήμα του κάτω άκρου της κατανομής του εισοδήματος: συνεπώς η γραμμή της φτώχειας τοποθετείται σχετικά με το εισόδημα του «μεσαίου ανθρώπου» (δηλαδή εκείνου που βρίσκεται ακριβώς στη μέση της κατανομής του εισοδήματος). «Γραμμές φτώχειας» στο 50% και στο 60% του εισοδήματος του μεσαίου ανθρώπου είναι συνηθισμένα εργαλεία προσέγγισης της φτώχειας, αν και στην Ευρωπαϊκή Ένωση τείνει να κυριαρχεί η γραμμή του 60%, που ορίζει όχι τη φτώχεια καθεαυτή, αλλά τον «κίνδυνο της φτώχειας».¹

Η έννοια του «κινδύνου φτώχειας» παίζει σημαντικό ρόλο στις συζητήσεις πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Τα «Εθνικά Σχέδια Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη» αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο της ανοιχτής μεθόδου συντονισμού στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής (Λυμπεράκη και Τήνιος, 2003). Η προσπάθεια ποσοτικοποίησης με τη χρήση δεικτών αποτελεί κεντρική καινοτομία αυτής της ήπιας μη-κανονιστικής παρέμβασης (soft law) κοινωνικής πολιτικής, που προσθέτει κοινοτική διάσταση σε ένα πεδίο όπου κυριαρχεί η ευθύνη των εθνικών κυβερνήσεων. Το Συμβούλιο στο Λάκεν του 2001 υιοθέτησε κατάλογο δεικτών που αναφέρονται στον «κίνδυνο φτώχειας» (Eurostat, 2004). Αναγνώριζε μάλιστα πως υπολείπεται πολλή εργασία για την βελτίωση των στατιστικών υποδομών ώστε να συμπεριλάβουν την πολυδιάστατη φύση της φτώχειας.

¹ Η λέξη «κίνδυνος» υποδηλώνει εμμέσως πως η γραμμή που ξεχωρίζει την κατάσταση φτώχειας από αυτήν της μη-φτώχειας είναι ασαφής. Τούτο υποδηλώνει πως υπάρχουν κάποιες κατηγορίες εισοδημάτων στις οποίες ελλοχεύει ο κίνδυνος της φτώχειας, ακόμα κι αν κάποια άτομα δεν αυτοπροσδιορίζονται ως φτωχοί.

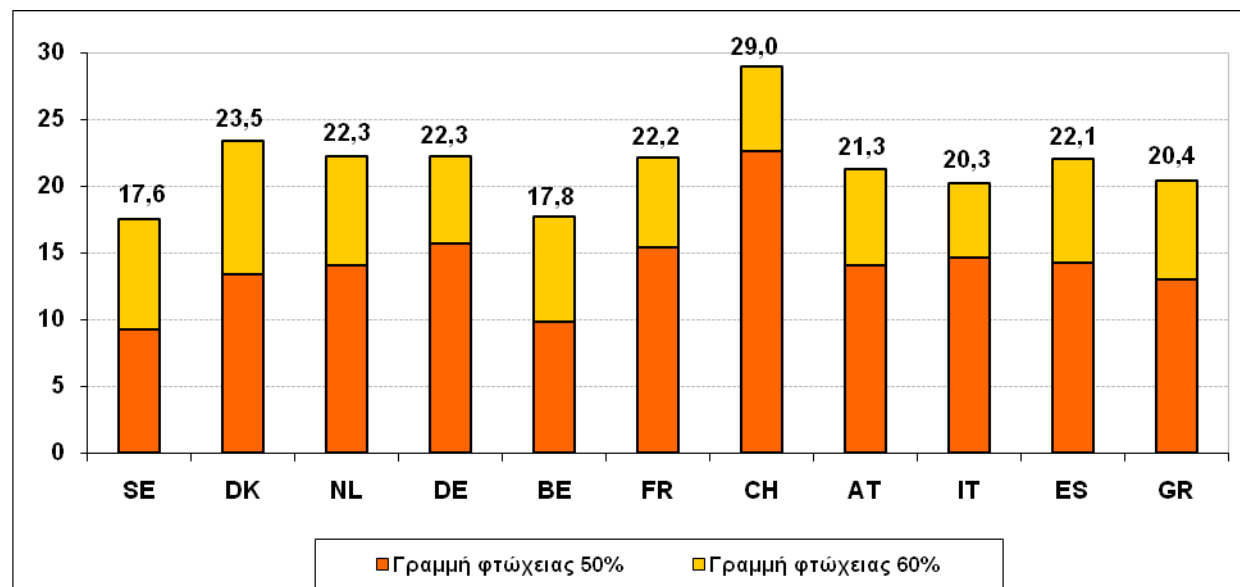
Τα δεδομένα του SHARE έχουν τη δυνατότητα να εμπλουτίσουν και να ανοίξουν νέους δρόμους σε αυτές τις συζητήσεις πολιτικής. Σε αυτό το κεφάλαιο επιχειρούμε να αναδείξουμε τρόπους με τους οποίους το SHARE μπορούν να φωτίσει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της φτώχειας συμβάλλοντας έτσι στη δημιουργία μιας περισσότερο ακριβούς εικόνας της φτώχειας και των φτωχών.

Είναι μήπως η φτώχεια των ηλικιωμένων περισσότερο σοβαρή από όσο νομίζουμε;

Το πρώτο βήμα είναι να εξετάσουμε με ποιο τρόπο συγκρίνονται τα δεδομένα SHARE με τα «αδρά δεδομένα» της φτώχειας. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι η ανάλυση του χαμηλού εισοδήματος έρχεται στο άκρο της επεξεργασίας στοιχείων σε μια έρευνα όπως το SHARE. Συνεπώς είναι αναμενόμενο ορισμένα αποτελέσματα να τίθενται υπό αναθεώρηση.

Το σημείο εκκίνησης για την ανάλυση είναι τα άτομα άνω των 50 ετών που αποτελούν τον πληθυσμό της έρευνας SHARE. Τα δεδομένα εισοδήματος που χρησιμοποιήθηκαν αναφέρονται στο «καθαρό εισόδημα», στην έννοια που χρησιμοποιείται σε όλες σχεδόν τις έρευνες για την φτώχεια στην Ευρώπη². Το συνολικό εισόδημα του νοικοκυριού, εξαιρώντας το τεκμαρτό ενοίκιο από ιδιοκατοίκηση, αποδόθηκε σύμφωνα με τη συνήθη πρακτική σε κάθε άτομο. Οι γραμμές φτώχειας υπολογίστηκαν αναφορικά με το εισόδημα του μεσαίου ατόμου του συγκεκριμένου δείγματος που είναι όλοι άνω των 50 ετών.

Διάγραμμα 1 Ποσοστό φτώχειας με βάση το ισοδύναμο καθαρό εισόδημα, SHARE 50+

Όσοι είναι εξοικειωμένοι με την εικόνα του κοινωνικού αποκλεισμού από κοινοτικές πηγές ίσως αιφνιδιαστούν από την εικόνα που αναδεικνύει το Διάγραμμα 1. Τα ποσοστά φτώχειας είναι σχετικά υψηλά –σε όλες πλην δύο χωρών (Σουηδία και Βέλγιο) πάνω από ένας στους πέντε βρίσκεται κάτω από τη γραμμή της φτώχειας. Επιπλέον, οι διακυμάνσεις στα ποσοστά είναι σχετικά μικρές μεταξύ χωρών, ενώ η κατάταξη επίσης ξαφνιάζει. Αξιοσημείωτη η συγκέντρωση πολλών ατόμων ανάμεσα στους δύο εναλλακτικούς

² Δεδομένου ότι στο πρώτο κύμα η έννοια εισοδήματος που χρησιμοποιήθηκε ήταν προ φόρων, το καθαρό εισόδημα υπολογίστηκε προσεγγιστικά από την ομάδα εισοδήματος αξιοποιώντας στοιχεία του ΟΟΣΑ για την φορολογία και τις κοινωνικές εισφορές.

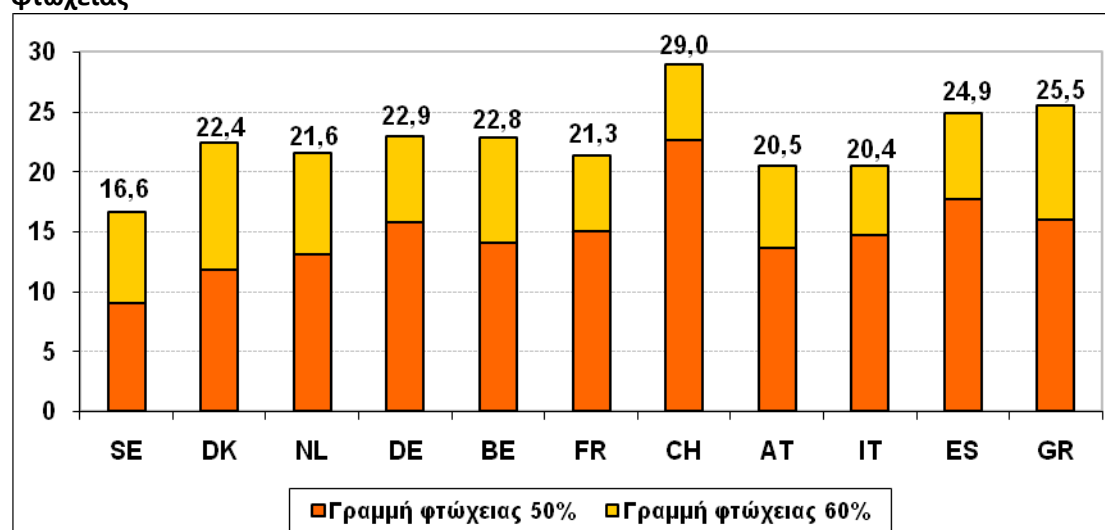
ορισμούς της γραμμής φτώχειας στις Σκανδιναβικές χώρες. Η επιλογή της γραμμής του 50% (αντί για το 60%), αν και διατηρεί την πρωτοκαθεδρία της Ελβετίας, αλλάζει τη σειρά κατάταξης και περιορίζει την διακύμανση.

Για να συγκριθούν αυτά τα ευρήματα με άλλες πηγές, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη πως το δείγμα μας αποτελείται αποκλειστικά από άτομα άνω των 50 ετών και όχι από το σύνολο του πληθυσμού. Η ικανότητα συμμετοχής στην κοινωνική συλλογικότητα αφορά το σύνολο της κοινωνικής ζωής, όχι μόνο τον κόσμο των ηλικιωμένων. Συνεπώς εγείρεται το ερώτημα με ποιο τρόπο προσδιορίζεται η διαχωριστική γραμμή της φτώχειας, δεδομένου πως η διαθέσιμη πληροφόρηση αναγκαστικά αφορά μόνο άτομα άνω των 50 ετών.

Γνωρίζουμε πως οι ηλικιωμένα άτομα στην Ευρώπη υπόκεινται σε διαφορετικούς κινδύνους φτώχειας από τον υπόλοιπο πληθυσμό (Κοινή Έκθεση για τις Συντάξεις, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2002). Σε ορισμένες χώρες (Ελλάδα και Δανία) η μεγάλη ηλικία συσχετίζεται με μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας, ενώ σε άλλες χώρες ισχύει το αντίστροφο. Ένας τρόπος για να διορθωθεί ο «μεσαίος άνθρωπος» των στοιχείων του SHARE (που αναφέρονται μόνο σε άτομα 50 ετών +) είναι να αξιοποιηθεί εξωτερική πληροφόρηση προκειμένου να διορθώσουμε τις γραμμές φτώχειας όπου γνωρίζουμε πως η φτώχεια των ηλικιωμένων είναι συστηματικά υψηλότερη ή χαμηλότερη από αυτήν που χαρακτηρίζει το συνολικό πληθυσμό. Με αυτό τον τρόπο κατασκευάζουμε «διορθωμένη γραμμή φτώχειας σύμφωνα με την ηλικία». Για να είναι αυτή η γραμμή πιστή στην πραγματικότητα του συνολικού πληθυσμού όλων των ηλικιών, θα πρέπει να κάνουμε την πρόσθετη υπόθεση πως οι εξωτερικές πηγές πληροφόρησης που χρησιμοποιούμε υπολογίζουν τα εισοδήματα όλων των ατόμων (τόσο αυτών που είναι κάτω από τα 50 όσο και των πιο ηλικιωμένων) με την ακρίβεια παραπλήσια του SHARE.

Μεταξύ των διαθέσιμων εναλλακτικών πηγών εξωτερικής πληροφόρησης, η αξιοποίηση της έρευνας SILC για τις χώρες-μέλη της ΕΕ προσφέρει αυτονόητα πλεονεκτήματα. Έτσι, διορθώνουμε τη γραμμή φτώχειας που υπολογίζουμε με τα στοιχεία του SHARE με τρόπο ώστε να συνεκτιμά το βαθμό στον οποίο το μέσο εισόδημα των ατόμων άνω των 50 ετών συγκρίνεται με το μέσο εισόδημα του συνολικού πληθυσμού, όπως αυτό προκύπτει από την έρευνα SILC, για το ίδιο έτος 2004.

Γράφημα 2 Ποσοστό φτώχειας με βάση τη διορθωμένη ως προς την ηλικία γραμμή φτώχειας

Σημείωση: Δεν έχει διορθωθεί το ποσοστό της Ελβετίας

Ο συντελεστής διόρθωσης εμφανίζεται στη δεύτερη στήλη του Πίνακα 1. Στις περισσότερες χώρες η διόρθωση είναι περιορισμένη: Αν διακρίνουμε την ομάδα 50-64 με αυτήν 65+, σε

πολλές περιπτώσεις οι δύο ομάδες κινούνται σε διαφορετικές πλευρές του μέσου ποσοστού φτώχειας. Για παράδειγμα στην Σουηδία τα άτομα 50-64 έχουν μικρότερη φτώχεια από το σύνολο στο SILC ενώ οι άνω των 65 μεγαλύτερη. Αποτέλεσμα, η γραμμή της φτώχειας μετά την διόρθωση μετακινείται μόλις κατά 1,5%. Ο συντελεστής διόρθωσης λαμβάνει τη μέγιστη τιμή του στην περίπτωση του Βελγίου και της Ελλάδας (όπου η γραμμή φτώχειας SHARE μετακινήθηκε προς τα επάνω κατά 10,5 και 10,1 ποσοστιαίες μονάδες αντιστοίχως) και την ελάχιστη στην περίπτωση της Δανίας και της Αυστρίας (όπου η γραμμή φτώχειας μειώνεται κατά 2,2 και 1,9 ποσοστιαίες μονάδες αντιστοίχως). Το εύρος της διόρθωσης έτσι ισούται με 11.1%. Εισάγοντας τη διόρθωση δημιουργούμε μεγαλύτερη ποικιλομορφία (διάγραμμα 2), ενώ ταυτοχρόνως αναπαράγονται πολλά από τα 'αδρά δεδομένα της φτώχειας'. Αναδεικνύεται δηλαδή μια συστηματική διαφορά ανάμεσα στις χώρες του βορρά και στις χώρες του νότου, διαφορά που επιστεγάζεται με την παρουσία της Δανίας και της Σουηδίας στην μια άκρη (ακολουθούμενες από τη Γαλλία) και την Ισπανία, την Ελλάδα και την Ιταλία στο άλλο άκρο.

Για να αντιληφθούμε κατά πόσον τα ευρήματα του SHARE προσεγγίζουν την εικόνα SILC, εξετάζουμε παρόμοιες ομάδες πληθυσμού για τα άτομα άνω των 65 ετών, και μεταξύ 50-64 ετών. Από αυτές τις ομάδες είναι εύλογο να υποθέσει κάποιος πως η πρώτη έχει σε μεγάλο βαθμό διακόψει τους δεσμούς της με τον κόσμο της εργασίας, ενώ η δεύτερη κατηγορία παραμένει σε σημαντικό βαθμό οικονομικά ενεργή. Ο Πίνακας 1 συγκρίνει τα δεδομένα του SHARE με αυτά της SILC).

Πίνακας 1 Ποσοστό φτώχειας ανά ηλικιακή ομάδα: συγκρίνοντας την έρευνα SHARE με την EU-SILC

Χώρα	Φτώχεια όλων των ηλικιών, SILC 2004	Συντελεστής διόρθωσης	Άτομα 65+		Άτομα 50-64	
			SHARE, διορθωμένη	SILC, 2004	SHARE, διορθωμένη	SILC, 2004
SE	11	1,5%	21,6	14	11,8	5
DK	11	2,2%	40,7	17	8,7	4
NL	11	1,3%	20,0	5	22,8	8
DE	12	-0,5%	23,0	14	22,9	13
BE	15	-10,5%	22,5	21	23,3	13
FR	13	1,3%	19,1	15	23,5	12
CH ¹	--	-	32,5	-	26,0	-
AT	13	1,9%	17,3	17	23,6	10
IT	19	-0,1%	20,2	21	20,7	15
ES	20	-9,5%	27,1	30	22,3	17
GR	20	-10,1%	27,7	28	23,3	19

Σημείωση: ¹ Δεν έχει διορθωθεί το ποσοστό της Ελβετίας, λόγω μη διαθεσιμότητας στοιχείων SILC

Σε αυτήν την περισσότερο περιοριστική σύγκριση, τα ποσοστά φτώχειας των ηλικιωμένων, ακόμα και μετά τη διόρθωση, παραμένουν υψηλότερα σε σύγκριση με τα αντίστοιχα της έρευνας SILC. Στην Ελλάδα, στην Ιταλία, στο Βέλγιο στην Ισπανία και στην Αυστρία οι διαφορές αυτές είναι μικρές. Σε άλλες χώρες όμως (ιδιαίτερα στο βορά) τα δεδομένα του SHARE οδηγούν σε υπολογισμό περίπου διπλάσιων ποσοστών φτώχειας σε σύγκριση με το SILC. Για την ομάδα των ατόμων μεταξύ 50 και 64 ετών, οι διαφορές που προκύπτουν μεταξύ SHARE και SILC είναι μεγαλύτερες.

Ο ορισμός του εισοδήματος – και κατά μείζονα λόγο του εισοδήματος των φτωχών νοικοκυριών - είναι γνωστό ότι αποτελεί την ‘Αχίλλειο πτέρνα’ δειγματοληπτικών ερευνών. Οι διαφορές που παρατηρούμε στον Πίνακα 1 μπορεί να οφείλονται στην υποεκτίμηση στο SILC όσο και σε υπερεκτίμηση της φτώχειας στο SHARE. Η πολυπλοκότητα της σύνθεσης του εισοδήματος είναι πιθανότατα υπεύθυνη. Στις χώρες όπου οι συντάξεις και οι μισθοί αποτελούν το μεγαλύτερο αναλογικά τμήμα του εισοδήματος, οι διαφορές είναι μικρές. Ο προσδιορισμός του καθαρού εισοδήματος είναι πιθανόν να εξηγεί τμήμα της απόκλισης. Αν υπερεκτιμάται το μεσαίο καθαρό εισόδημα, τότε αυτό οδηγεί σε υπερεκτίμηση της γραμμής φτώχειας και αύξηση των φτωχών. Τέλος, σημαντικός ίσως να είναι και ο παράγοντας της συγκρισιμότητας των απαντήσεων σε διαφορετικές χώρες. Ενώ στην περίπτωση του SHARE τηρήθηκε αυστηρή ομοιομορφία στις ερωτήσεις στις διαφορετικές χώρες, τόσο το Πάνελ όσο και το SILC χρησιμοποίησαν αρκετά διαφορετικές διατυπώσεις στις διάφορες χώρες. Έτσι σε κάποιες χώρες τα στοιχεία αφορούν ακαθάριστο και σε άλλες το καθαρό εισόδημα, ενώ η διαδικασία συμπλήρωσης τεκμαρτών εισοδημάτων παρουσίασε διαφορές από χώρα σε χώρα.

Αξίζει να σταθεί κανείς λίγο περισσότερο στην περίπτωση της Δανίας). Όπως φαίνεται από τον Πίνακα1 το ποσοστό των φτωχών μεταξύ των ατόμων πάνω από 65 ετών είναι ιδιαίτερα υψηλό. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τα στοιχεία του Πάνελ των Νοικοκυριών αλλά και τα δεδομένα του SILC. Ενδεικτικά αναφέρουμε πως στο SILC το ίδιο έτος, η φτώχεια στα άτομα άνω των 65 ετών έφτανε στο 40%, άρα το SHARE συμπίπτει με το SILC. Όπως παρατηρεί και η Επιτροπή στην Κοινή Έκθεση για την Κοινωνική Ένταξη (2002), οι στενοί ορισμοί της εισοδηματικής φτώχειας αγνοούν διαστάσεις των συστημάτων κοινωνικής προστασίας, όπως τις παροχές σε είδος. Οι τελευταίες ενδέχεται μεν να βελτιώνουν σημαντικά την ευημερία των δικαιούχων, όμως επειδή δεν συμπεριλαμβάνονται στον προσδιορισμό του εισοδήματος, αποτυγχάνουν να επηρεάσουν τα ποσοστά της φτώχειας. Δεδομένου μάλιστα πως η κοινωνική προστασία μετά τη συνταξιοδότηση συχνά μετατρέπεται σε εισοδήματα σε χρήμα σε κοινωνικές παροχές σε είδος, τότε η στατιστική αποτύπωση της φτώχειας θα είναι ανεπαρκής, έως και παραπλανητική.

Το συνολικό μήνυμα των ευρημάτων από το SHARE συντείνει στην άποψη πως το φαινόμενο της φτώχειας στην Ευρώπη ενδέχεται να είναι περισσότερο εκτεταμένο από όσο αφήνουν να διαφανεί άλλες πηγές δεδομένων που χρησιμοποιούσαμε μέχρι τώρα (Lyberaki and Tinios, 2005). Σε κάποιες περιπτώσεις, τα ευρήματα από το SHARE δείχνουν απολύτως συμβατά με αυτά του Πάνελ και του SILC, ενώ σε άλλες περιπτώσεις σημειώνονται σημαντικές αποκλίσεις που απαιτούν βαθύτερη ανάλυση. Η κατανόηση των αιτιών που προκαλούν αποκλίσεις ενδέχεται να οδηγήσει σε προσαρμογές και διορθώσεις και στις δύο πηγές. Ενδέχεται να φανεί πως τα δεδομένα του SHARE απαιτούν περισσότερη επεξεργασία, αλλά ενδέχεται επίσης να φανεί πως οι άλλες πηγές στοιχείων υποεκτιμούν συστηματικά το φαινόμενο της φτώχειας. Σε κάθε περίπτωση, είναι ακόμα νωρίς να αποφανθεί κανείς για τους μηχανισμούς που γεννούν τις αποκλίσεις.

Περνώντας τώρα στο ζήτημα των αλλαγών που σημειώνονται στη φτώχεια ανάμεσα σε εκείνο το τμήμα του πληθυσμού που βρίσκεται ακόμα σε εργάσιμη ηλικία (50-65 ετών) και σε εκείνους που είναι μεγαλύτεροι από 65 χρόνων, οι χώρες του δείγματος ανήκουν σε τρεις μεγάλες ομάδες, και μάλιστα ανεξάρτητα από το αν χρησιμοποιείται διορθωμένη ή μη-διορθωμένη γραμμή φτώχειας. Στη μια ομάδα (Ελλάδα, Ισπανία, Δανία, Σουηδία και Ελβετία) τα άτομα πάνω από 65 ετών αντιμετωπίζουν εμφανώς μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας σε σύγκριση με τα αμέσως νεότερα άτομα (50-64). Στη δεύτερη και μεγαλύτερη ομάδα χωρών, μεγαλύτερη ηλικία δεν φέρνει παρά ασήμαντες διαφοροποιήσεις. Τέλος, στην τρίτη ομάδα χωρών (Αυστρία και Γαλλία) η φτώχεια των μεγαλύτερων ηλικιών είναι σαφώς μικρότερη σε σύγκριση με τις νεότερες ηλικίες. Αν ξεχωρίσουμε νοικοκυριά που έχουν μόνο εργαζόμενους, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων (πλην της Αυστρίας, της

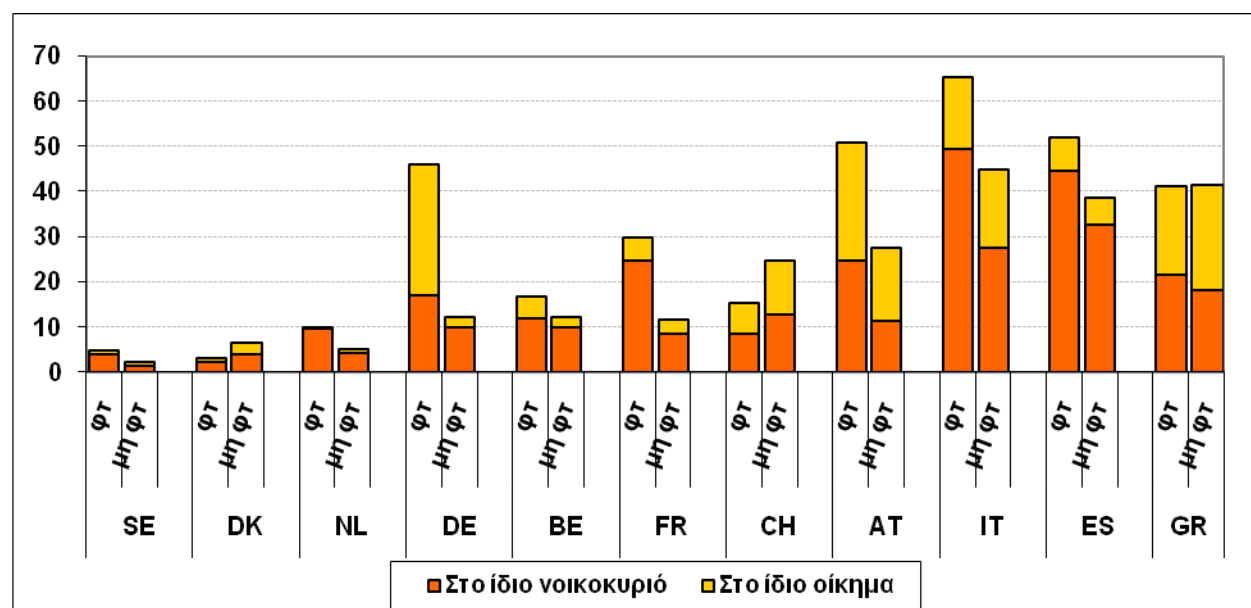
Γαλλίας και της Ιταλίας) η φτώχεια είναι σημαντικά μικρότερη από ότι σε νοικοκυριά που έχουν μόνο συνταξιούχους.

Οι διαφορές που εντοπίστηκαν οφείλονται στη αλληλεπίδραση ατομικών αποφάσεων γύρω από τη συνταξιοδότηση, την εργασία και τις αποταμιεύσεις, στις επιπτώσεις της σύνθεσης του νοικοκυριού και στα αποτελέσματα των συστημάτων κοινωνικής προστασίας. Αξίζει επίσης να υπογραμμιστεί πως η επίδραση που ασκεί η γενεά στην οποία ανήκουν τα άτομα συνυφαίνεται με τις επιδράσεις που ασκεί η ηλικία, και μάλιστα με τέτοιο τρόπο που δεν επιτρέπει να απαντήσουμε με σιγουριά στις δύο κεντρικές ερωτήσεις πολιτικής: Καταφέρνουν τα συστήματα κοινωνικής προστασίας να προστατέψουν τελικώς τους ηλικιωμένους; Θα είναι οι επόμενες γενεές ηλικιωμένων καλύτερα προετοιμασμένες για την περιπέτεια του γήρατος από τους σημερινούς ηλικιωμένους;

Συγκατοίκηση με παιδιά και οικογενειακή αλληλεγγύη ως κοινωνική προστασία.

Η σύνθεση του νοικοκυριού και ιδιαίτερα η συγκατοίκηση με τα παιδιά αποτελούν ίσως την παλαιότερη μορφή κοινωνικής προστασίας στην ώριμη ηλικία. Το Διάγραμμα 3 εξετάζει εκείνες τις περιπτώσεις όπου τα ηλικιωμένα άτομα του δείγματος κατοικούν στο ίδιο σπίτι ή στο ίδιο κτίριο με τα παιδιά τους. Η ανάλυση εδώ περιορίζεται στα άτομα πάνω από 65 ετών καθώς η συγκατοίκηση με παιδιά σε μικρότερες ηλικίες ενδεχομένως να σημαίνει εξάρτηση του (πιθανώς ακόμη ανήλικου) παιδιού από τον γονέα και όχι το αντίστροφο.

Διάγραμμα 3 Εγγύτητα με τα παιδιά ανά κατάσταση φτώχειας: άτομα 65+

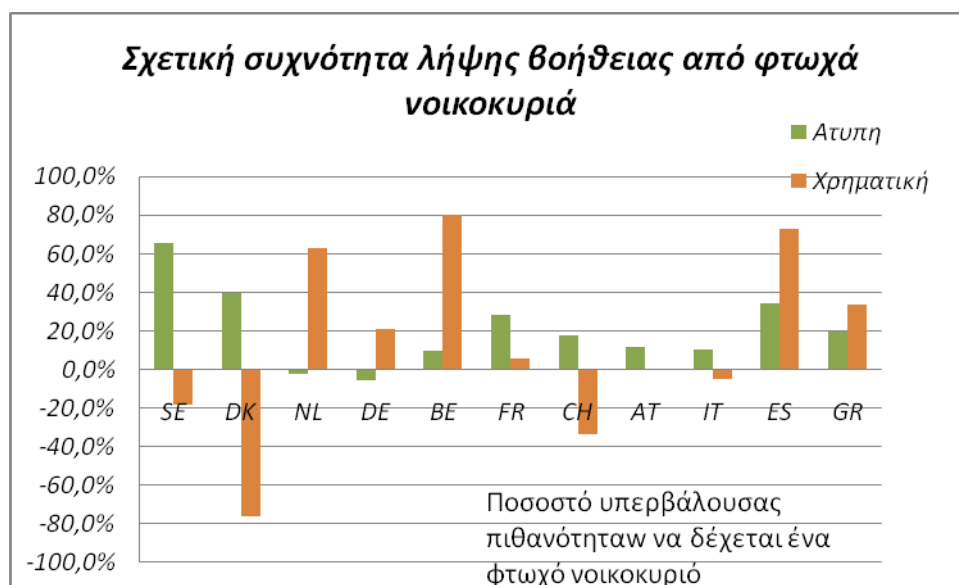

Το Διάγραμμα 3 επιβεβαιώνει την ευρύτατη λειτουργία της συγκατοίκησης ως μηχανισμού κοινωνικής προστασίας στη Νότια Ευρώπη: η πιθανότητα να συγκατοικεί κάποιος με το παιδί του σχετίζεται με την κατάσταση φτώχειας. Αυτό που συνήθως διαφεύγει της προσοχής είναι ότι ο μηχανισμός αυτός επεκτείνεται προκειμένου να συμπεριλάβει και όσους ζουν στο ίδιο κτίριο (οίκημα) αλλά όχι στο ίδιο νοικοκυριό. Αυτή η διάσταση είναι ιδιαίτερα σημαντική στη Γερμανία και στην Αυστρία. Σε τρεις χώρες, πάνω από τους μισούς ανθρώπους πάνω από 65 χρόνων ζουν με τα παιδιά τους, ενώ σε άλλες πέντε χώρες το ποσοστό αυτό βρίσκεται περίπου στο 40%. Στην Ελλάδα το θέμα της συγκατοίκησης είναι εξαιρετικά κοινό τόσο για τους φτωχούς όσο και για τους μη φτωχούς. Από το διάγραμμα 3

καταλήγουμε ότι είναι αδύνατον να δούμε ολόκληρη την εικόνα της φτώχειας αν αγνοήσουμε το φαινόμενο της συγκατοίκησης.

Η οικογενειακή αλληλεγγύη μπορεί να προσλάβει κι άλλες διαστάσεις, πέραν της συγκατοίκησης. Το διάγραμμα 4 εξετάζει το θέμα της βοήθειας (άτυπης και χρηματικής) που λαμβάνει το νοικοκυριό (συνήθως αλλά όχι αποκλειστικά από συγγενείς). Παρουσιάζεται το κατά πόσον ένα φτωχό νοικοκυριό είναι πιο πιθανόν να λαμβάνει συγκεκριμένο είδος βοήθειας. Συνεπώς η αξία 20% σημαίνει ότι η πιθανότητα να λαμβάνει ένα φτωχό νοικοκυριό βοήθεια είναι κατά 20% μεγαλύτερη αυτής ενός μη φτωχού νοικοκυριού. Ο δείκτης αυτός έχει υψηλές αξίες στον Νότο (με πρώτη την Ισπανία). Είναι ενδιαφέρον ότι στην Σουηδία και Δανία οι φτωχοί έχουν μικρότερη πιθανότητα να λαμβάνουν χρηματική βοήθεια.

Διάγραμμα 4 Σχετική συχνότητα αποδοχής βοήθειας.

Τα δεδομένα του SHARE πιστοποιούν πως υπάρχουν πυκνές σχέσεις δούναι και λαβείν τόσο σε ότι αφορά μεταβιβάσεις χρημάτων όσο και χρόνου ανάμεσα στα νοικοκυριά (Attias-Donfut et al., 2005). Η πυκνότητα των σχέσεων αυτών αυξάνει την πιθανότητα του «λαμβάνειν» αργότερα, σε συστηματικότερη βάση και όχι μόνο σαν υποστήριξη συνυφασμένη με χαμηλά εισοδήματα. Ωστόσο, τουλάχιστον σε μια περίπτωση, της Ελλάδας, φαίνεται πως μεταβιβάσεις χρημάτων αποτελούν τρόπο αντιμετώπισης της φτώχειας: 14% των φτωχών ηλικιωμένων λαμβάνουν χρήματα από τα παιδιά τους κυρίως, ενώ το να είναι ένα ηλικιωμένο άτομο φτωχό δείχνει να αυξάνει σημαντικά την πιθανότητα να λαμβάνει οικονομική βοήθεια³. Πολυπαραγοντικές αναλύσεις με βάση τα στοιχεία του SHARE θα μπορούσαν να φωτίσουν περισσότερο αυτά τα δίκτυα παροχής άτυπης φροντίδας και υποστήριξης.

Οι πολλαπλές διαστάσεις της φτώχειας: υγεία, αντιλήψεις και εκπαίδευση.

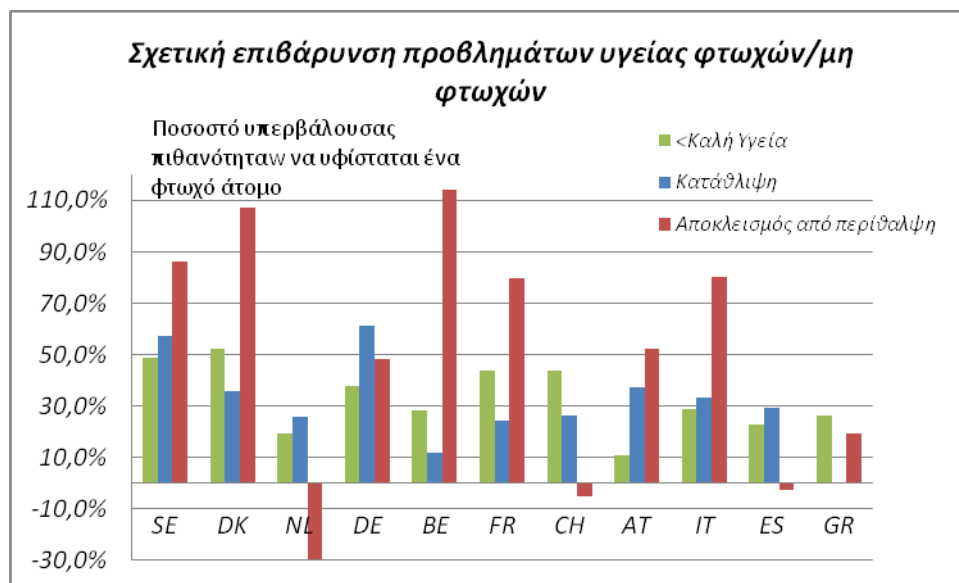
Μέχρι εδώ η ανάλυση εστιάστηκε στις χρηματικές διαστάσεις της φτώχειας. Με αυτή την έννοια υποτίμησε τις πτυχές όπου το SHARE προσφέρει την μεγαλύτερη προστιθέμενη αξία: πληροφορίες γύρω από την οικονομική κατάσταση, την οικογένεια και την υγεία για τα ίδια άτομα, προκειμένου να αναδειχτεί η συνολική εικόνα της εμπειρίας της φτώχειας. Στο τμήμα αυτό αναδεικνύουμε τις πολλαπλές διαστάσεις της φτώχειας, εστιάζοντας στις

³ Το ποσοστό αυτό είναι το υψηλότερο στο δείγμα. Οι άλλες χώρες κυμαίνονται γύρω στο 5%.

διαφορές μεταξύ φτωχών και μη-φτωχών σε τρεις τομείς: στην υγεία, στις αντιλήψεις και στο εκπαιδευτικό επίπεδο.

Μια ιδέα της διασύνδεσης μεταξύ κατάστασης υγείας και φτώχειας απεικονίζεται στο διάγραμμα 5. Όπως και στο προηγούμενο διάγραμμα, ο δείκτης που χρησιμοποιείται είναι η σχετική επιβάρυνση φτωχών σε σχέση με μη φτωχά άτομα. Χρησιμοποιούμε μετρήσεις αυτοαναφερόμενης υγείας (ποσοστό που δηλώνουν υγεία λιγότερο από καλή). Επίσης ένα δείκτη ψυχικής υγείας (Euro-D >3) και ένα δείκτη αποκλεισμού από περίθαλψη (δεν έχει πρόσβαση σε περίθαλψη λόγω κόστους).

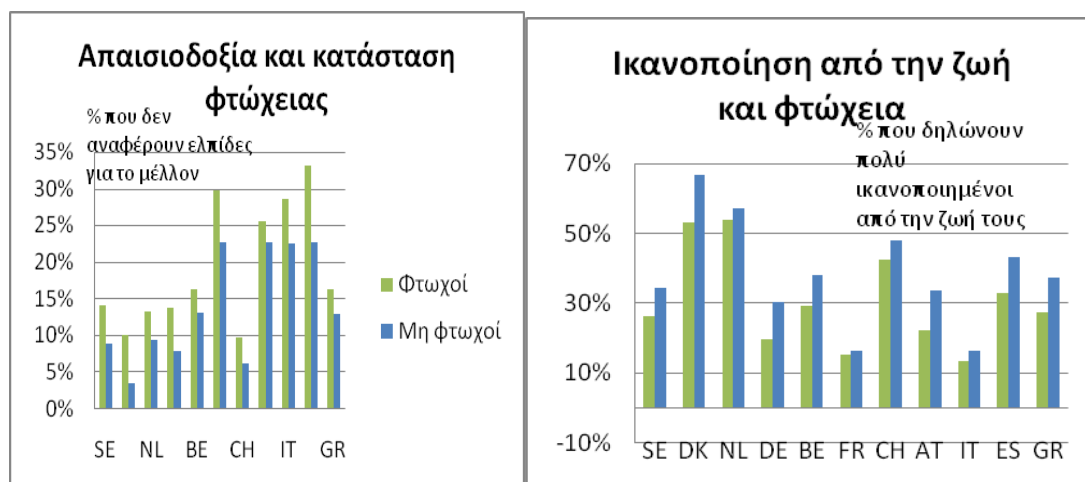
Διάγραμμα 5 Σχετική επιβάρυνση υγείας φτωχών/μη φτωχών

Φαίνεται πως υπάρχει έντονη διασύνδεση φτώχειας και κακής υγείας σε όλες τις χώρες. Η σχετική επιβάρυνση είναι απολύτως σαφής, τόσο για την φυσική όσο και την ψυχική υγεία. Είναι ενδιαφέρον ότι η επιβάρυνση των φτωχών φαίνεται να είναι κατά πολύ μεγαλύτερη στην βόρεια Ευρώπη. Στον Νότο και στην Ελλάδα, η σχετική επιβάρυνση είναι μικρότερη (για δε την κατάθλιψη στην Ελλάδα δεν υπάρχει επιβάρυνση). Ο αποκλεισμός από θεραπεία λόγω κόστους διαφέρει έντονα ανά χώρα, με τον μεγαλύτερο κίνδυνο να εμφανίζεται στο Βέλγιο και την Δανία. Είναι ενδιαφέρον ότι οι φτωχοί στην Ολλανδία (και λιγότερο στην Ισπανία και την Ελβετία) έχουν μικρότερο πρόβλημα αποκλεισμού θεραπείας λόγω κόστους. Κάτι τέτοιο είναι συμβατό με προγράμματα επικεντρωμένα στους έχοντες μεγαλύτερη οικονομική ανάγκη.

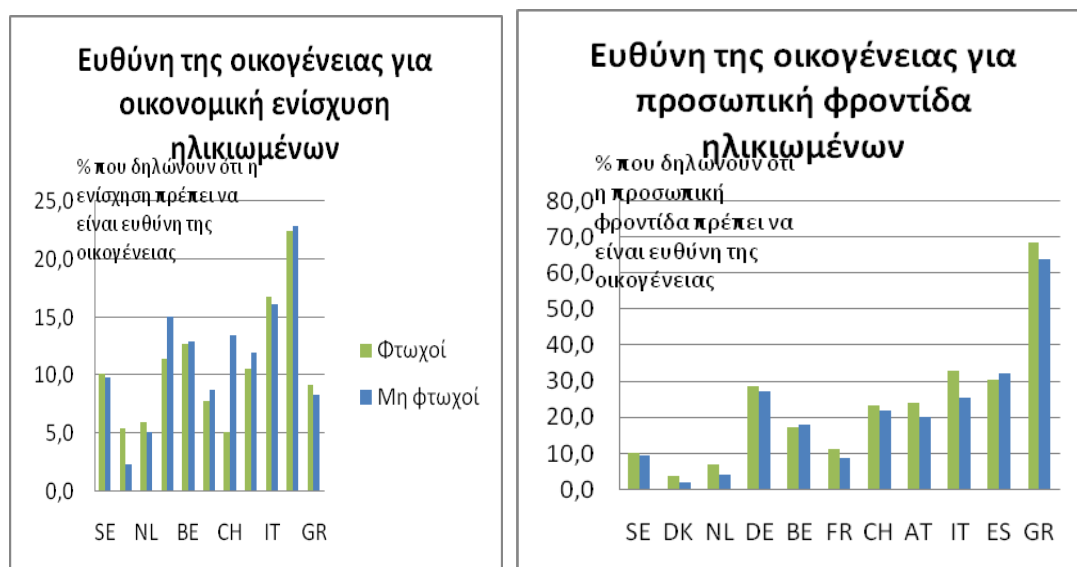
Τα διαγράμματα 6α και 6β εξετάζουν τις διαφορές στην στάση ζωής φτωχών και μη φτωχών: Το αν αναφέρουν ελπίδες για το μέλλον (6α) και το να δηλώνουν 'πολύ ικανοποιημένοι' στην ερώτηση «πόσο ευχαριστημένος είστε για την ζωή σας;». Σε κάποιο βαθμό αυτό αποτελεί την αντεστραμμένη εικόνα της κατάθλιψης. Οι βόρειες χώρες γενικώς είναι περισσότερο αισιόδοξες, στον αντίποδα με τον Νότο. Όμως, στον Νότο (και οπωσδήποτε στην Ελλάδα) οι διαφορές μεταξύ φτωχών και μη είναι μικρότερες. Οι φτωχοί φαίνεται να μοιράζονται την κρατούσα αντίληψη, χωρίς να διαφοροποιούνται έντονα – όπως συμβαίνει π.χ. στην Δανία ή στην Γερμανία. Η επίδραση της φτώχειας φαίνεται να γίνεται περισσότερο αισθητή στις μεγαλύτερες ηλικίες (ιδιαίτερα στο Βέλγιο, στην Ελβετία και στην Ισπανία).

Διάγραμμα 6 α και 6 β: Αισιοδοξία και ικανοποίηση από την ζωή.

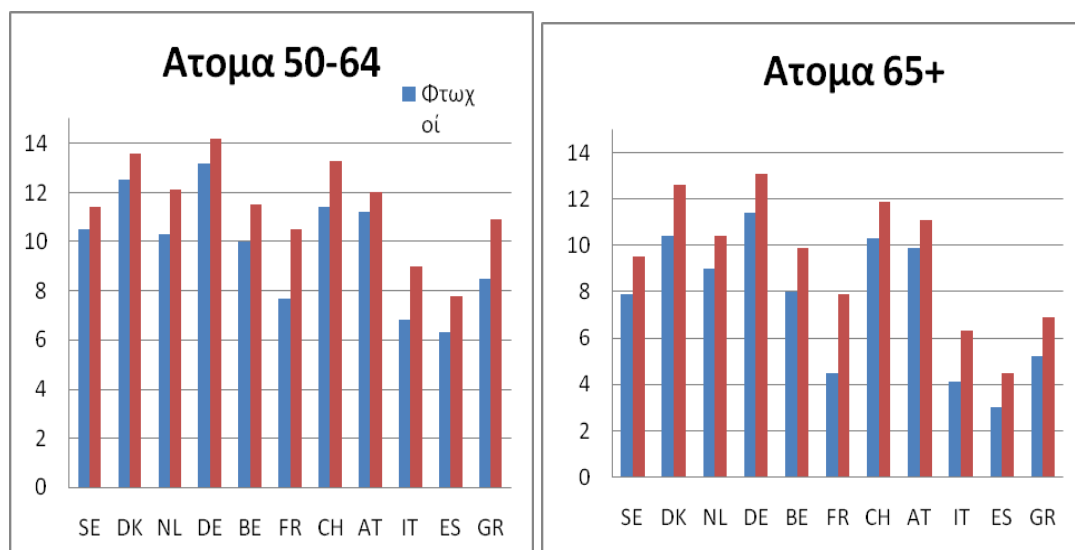
Ένα σημαντικό θέμα είναι οι απόψεις για τον ρόλο της οικογένειας στην φροντίδα των ηλικιωμένων – είτε αυτή είναι οικονομική, είτε προσωπική. Τα διαγράμματα 7α και 7β εξετάζουν τις απόψεις των φτωχών και μη στο αν τα θέματα αυτά πρέπει να είναι κυρίως ευθύνης της οικογένειας, ή του κράτους. Τα γραφήματα δείχνουν ότι (με την πιθανή εξαίρεση της Ελβετίας), οι εθνικές διαφοροποιήσεις υπερισχύουν των διαφορών απόψεων μεταξύ φτωχών και μη. Οι νότιες χώρες επιθυμούν η ευθύνη να βρίσκεται στην οικογένεια, οπωσδήποτε στην προσωπική φροντίδα, αλλά ακόμη και στην οικονομική ενίσχυση. Η προφανής αιτία είναι μια δυσπιστία απέναντι στο Κράτος, ώστε να υπάρχει η ανάγκη να κρατά η οικογένεια τουλάχιστον την υψηλή εποπτεία. (Η λέξη ‘ευθύνη’ μπορεί να ερμηνευτεί διασταλτικά). Στον αντίποδα βρίσκονται οι βόρειες χώρες, όπου η οικονομική ευθύνη της οικογένειας υπερισχύει του ποσοστού της ευθύνης για την προσωπική φροντίδα. Είναι ενδιαφέρον και ένα επιπλέον στοιχείο για τον νότο (που δεν φαίνεται στο γράφημα): Ειδικά στα άτομα 65+ στην Ελλάδα και στην Ιταλία εμφανίζεται σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ φτωχών και μη ως προς την ευθύνη προσωπικής φροντίδας: Οι φτωχοί επιθυμούν κατά πολύ μεγαλύτερο ποσοστό να έχει την έλεγχο η οικογένεια παρά το Κράτος, δείχνοντας έτσι μια ακόμη μεγαλύτερη δυσπιστία.

Διάγραμμα 7α και 7β: Ο ρόλος της οικογένειας στην ευθύνη για ηλικιωμένους

Τα διαγράμματα 8 α και 8 β απεικονίζουν την αναμενόμενη στενή διασύνδεση μεταξύ κατάστασης φτώχειας και εκπαιδευτικού επιπέδου. Σε όλες τις χώρες οι φτωχοί έχουν συμπληρώσει λιγότερα χρόνια τυπικής εκπαίδευσης από τον υπόλοιπο πληθυσμό. Αυτή η διασύνδεση είναι πολύ εντονότερη μεταξύ των πιο ηλικιωμένων ατόμων και ενδέχεται να προσφέρει και μέρος της ερμηνείας για τη φτώχεια. Επίσης αξιοσημείωτο είναι το πολύ χαμηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο για τις μεγάλες ηλικίες στις χώρες του νότου: Στην Ισπανία οι φτωχοί 65+ έχουν μόλις 3 χρόνια εκπαίδευσης (οι μη φτωχοί 4,5). Στην Ελλάδα τα στοιχεία αυτά είναι 5,2 και 6,9 έτη αντίστοιχα, δηλαδή στα επίπεδα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Στις μεγάλες ηλικίες εντύπωση προκαλεί το μεγάλο εκπαιδευτικό χάσμα μεταξύ φτωχών και μη στην Γαλλία. Για τις νεότερες ηλικίες βρίσκουμε γενική αύξηση του αριθμού των χρόνων στην τυπική εκπαίδευση και μείωση του εκπαιδευτικού χάσματος μεταξύ φτωχών και μη-φτωχών. Αν και παραμένουν οι διαφορές βορρά-Νότου, αυτές είναι αμβλυμένες. Από αυτό θα μπορούσε να συναχθεί πως η σχέση μεταξύ χαμηλού εισοδήματος και εκπαιδευτικού επιπέδου τείνει να γίνεται χαλαρότερη όσο περνάνε τα χρόνια.

Γράφημα 8 α και 8 β: Μέσα έτη εκπαίδευσης για φτωχούς και μη, ανά κλιμάκιο ηλικίας

Συμπεράσματα.

Τα παραπάνω αποτελούν μερικές μόνο ενδείξεις των δυνατοτήτων που ανοίγονται από τη χρήση των δεδομένων του SHARE.

- Είναι πολύ πιθανόν η εισοδηματική φτώχεια να αποτελεί περισσότερο διαδεδομένο και σοβαρό πρόβλημα από όσο νομίζαμε μέχρι πρόσφατα. Η διερεύνηση μη-εισοδηματικών διαστάσεων γίνεται λοιπόν περισσότερο επείγουσα.
- Αν και στην πλειοψηφία των χωρών του δείγματος δεν διαφαίνεται σοβαρή διαφορά των ποσοστών φτώχειας στις ηλικίες πάνω από τα 65, σε τέσσερις χώρες σημειώνεται αισθητή επιδείνωση (και σε άλλες δύο σημειώνεται βελτίωση της κατάστασης). Η επιδείνωση ενδέχεται να συνδέεται με την αντικατάσταση προηγούμενων εισοδηματικών παροχών από μη-χρηματικές παροχές μετά τη συνταξιοδότηση (όπως γίνεται στη Δανία, αλλά όχι στην Ελλάδα).
- Το να ζουν οι ηλικιωμένοι άνθρωποι κοντά στα παιδιά τους (είτε στο ίδιο νοικοκυριό είτε στο ίδιο κτίριο) αποτελεί σημαντικό μηχανισμό κοινωνικής

αλληλεγγύης που ελαφρύνει τις συνέπειες της φτώχειας (όχι μόνο στις χώρες του Νότου, αλλά και στη Γερμανία).

Η πραγματοποίηση όλων των δυνατοτήτων του SHARE απαιτεί εμβάθυνση σε τρεις κατευθύνσεις:

Πρώτον, συγκριτική αξιολόγηση στατιστικών πηγών. Υπάρχουν ακόμη σειρά σκοτεινών σημείων στις συγκρίσεις μεταξύ διαφορετικών πηγών στοιχείων – όπως το SILC και το SHARE. Οι διαφορές είναι μεγάλες και οι εξηγήσεις για το πού οφείλονται δεν είναι πάντα πειστικές. Άρα και ξεκαθαρίσουν τα σημεία επαφής και απόκλισης μεταξύ του SHARE και άλλων πηγών αδρών δεδομένων, οι σημερινές διαδικασίες παραγωγής πολιτικών όπως η Ανοικτή Μέθοδος Συντονισμού για την Κοινωνική Προστασία θα εμπλουτιστεί με νέες ερμηνείες.

Δεύτερον, το SHARE μπορεί να αξιοποιηθεί για τον ορισμό συγκρίσιμων δεικτών σε πολλές από τις γκρίζες περιοχές της Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού προσδίδοντας συγκεκριμένο περιεχόμενο στον πολυδιάστατο χαρακτήρα της φτώχειας. Πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, το πρόβλημα της ελλιπούς εξάσκησης δικαιωμάτων σε κοινωνικές παροχές και ο χαρακτήρας των δικτύων άτυπης βοήθειας είναι ζητήματα μεγάλης σημασίας στις συζητήσεις για τη διαμόρφωση πολιτικών, που όμως είναι πολύ ατελώς ποσοτικοποιημένα.

Η Τρίτη διάσταση προϋποθέτει ότι το SHARE ακολουθεί άλλες Ευρωπαϊκές βάσεις δεδομένων, όπως το SILC, εμπλουτιζόμενο με τη διάσταση του χρόνου. Η επίμονη φτώχεια, όπως και δυναμικοί μηχανισμοί δημιουργίας και διαίωνισης της φτώχειας, αλλά και η διασύνδεση μεταξύ υγείας και φτώχειας είναι θέματα που έχουν να ωφεληθούν πολύ από στοιχεία με μορφή πάνελ.

Η εισαγωγή έθεσε το κεντρικό ερώτημα: Πόσο θα μοιάζει η φτώχεια του μέλλοντος με τη σημερινή φτώχεια; Το SHARE μας προσφέρει μια απεικόνιση και επιτρέπει να σκιαγραφήσουμε πιθανά εναλλακτικά σενάρια. Η επιλογή μεταξύ των σεναρίων αυτών πρέπει να περιμένει μέχρι να προστεθούν τα στοιχεία από τα επόμενα κύματα της έρευνας.

Αναφορές

- Λυμπεράκη, Α. και Τήνιος, Πλ., (2002), *Εργασία και Συνοχή: Τα Εθνικά Σχέδια Δράσης για την Απασχόληση και την Κοινωνική Ένταξη*, εκδ. Παπαζήση
- Attias-Donfut Cl., Ogg, j. & Wolff. F., (2005), *Family Support*, Στο Börsch-Supan, et al., (eds.) 2005, *Health, Ageing and Retirement in Europe: First Results from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe*, Mannheim, σελ. 171-179
- Commission of the European Communities (CEC), (2002), *Joint Report by the Commission and Council on Adequate and sustainable pensions*, Directorate of Employment and Social Affairs.
- Commission of the European Communities (CEC), (2002), *Joint Report by the Commission and Council on Social Inclusion*, Directorate of Employment and Social Affairs.
- Eurostat, (2004), *Statistics in Focus: Poverty and Social Exclusion in the EU*, Luxembourg.
- Lyberaki, A. and Tinios, Pl., (2005), *Poverty and Social Exclusion: a new approach to an old issue*. Στο Börsch-Supan et al. (eds.), *Health Ageing and Retirement in Europe: First Results from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe*, Mannheim, σελ. 302-309

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ποιοι είναι οι φτωχοί στην Ελλάδα; Μια σύντομη γνωριμία

Το κείμενο που προηγήθηκε αναφέρθηκε κυρίως σε θέματα οριοθέτησης της φτώχειας, όπως και σε ορισμένα καθοριστικά φαινόμενα για την φτώχεια. Μόνο παρεμπιπτόντως προσεγγίστηκε το θέμα του ποιοι είναι οι φτωχοί στην Ελλάδα και σε τι διαφέρουν από τους μη φτωχούς. Το παράρτημα αποπειράται αυτό – να δώσει δηλαδή ένα περιληπτικό στατιστικό πορτραίτο των φτωχών. Οι έξι πίνακες που ακολουθούν παραθέτουν διάφορα χαρακτηριστικά των φτωχών και των υπολοίπων, ανά μεγάλη θεματική ενότητα στο σύνολο του δείγματος και ανά μεγάλα κλιμάκια ηλικίας (50-64 και 65+). Σημειώνονται οι περιπτώσεις όπου η διαφορά φτωχών/μη φτωχών είναι στατιστικά σημαντική με πιθανότητα σφάλματος 1% και 5%.

Όσον αφορά τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, εντύπωση προκαλεί μάλλον η ομοιογένεια, παρά οι διαφορές μεταξύ φτωχών και μη φτωχών. Αν και το μέγεθος του νοικοκυριού είναι σαφώς υψηλότερο στους φτωχούς, και οι φτωχοί (ιδίως άνω των 65) τείνουν να έχουν μεγαλύτερη ηλικία, άλλοι δημογραφικοί παράγοντες έχουν μικρή σημασία ενώ στην πλειοψηφία τους δεν χαρακτηρίζονται από στατιστικά σημαντικές διαφορές.

Πίνακας Α1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά και φτώχεια ανά ηλικία στην Ελλάδα

Ελλάδα	Φτωχοί			Μη φτωχοί		
Δημογραφικά χαρακτηριστικά	50-64	65+	Σύνολο	50-64	65+	Σύνολο
Μέγεθος νοικοκυριού (μ.ο.)	3,05**	1,92*	2,42**	2,56	1,77	2,17
(%) ατόμων σε μονομελές νοικοκυριό	10,2*	36,2	24,7	17,8	37,6	27,8
(%) γυναικών	54,4	59,8	57,5*	50,8	53,9	52,3
Μέση ηλικία	56,8	75,3**	67,1*	57,1	73,5	65,3
Ατομα 80+ στο νοικοκυριό (μ.ο.)	0,018	0,324*	0,189**	0,009	0,261	0,135
Παιδιά Εν ζωή (μ.ο.)	2,01	2,05*	2,03**	1,73	1,97	1,85
(%) ατόμων που γεννήθηκε εκτός Ελλάδας	2,87	2,81	2,83	2,03	2,62	2,32
Οικογενειακή Κατάσταση						
(%) χήρες/οι	9,5	39,3	26,1	9,2	36,0	22,6
(%) διαζευγμένες/οι	6,1	3,5	4,6	5,4	2,0	3,7
(%) που δεν έχουν παντρευτεί ποτέ	4,2	2,2	3,1*	7,7	2,9	5,3
Αριθμός εγγονών (μ.ο.)	0,78	4,02*	2,62**	0,72	3,28	2,14

** = Διαφορά μεταξύ φτωχών και μη φτωχών στατιστικά σημαντική με πιθανότητα >99%.

* = Διαφορά μεταξύ φτωχών και μη φτωχών στατιστικά σημαντική με πιθανότητα >95%.

Όσον αφορά τα χαρακτηριστικά απασχόλησης, η εκπαίδευση δεσπόζει ως η πλέον σαφής διαχωριστική γραμμή: Άνω των 10 μονάδων διαφορά. Ως προς το επάγγελμα οι δημόσιοι υπάλληλοι έχουν σαφώς μικρότερη έκθεση στην φτώχεια ενώ οι λουπές κατηγορίες δεν είναι στατιστικά σημαντικές. Ως προς το Ταμείο ασφάλισης, η ασφάλιση ΟΓΑ ταυτίζεται με περισσότερη φτώχεια (αγροτικές εργασίες), ενώ στους ελεύθερους επαγγελματίες η εικόνα είναι μεικτή. Είναι ενδιαφέρον ότι η ένταξη στο ΙΚΑ σχετίζεται με μεγαλύτερη φτώχεια πριν τα 65 έτη και μικρότερη μετά. Τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώνουν ότι η σχέση

απασχόλησης-συνταξιοδότησης και φτώχειας αντανακλά σύνθετες διαδικασίες που δεν μπορούν να αποτυπωθούν περιληπτικά.

Πίνακας Α2 Χαρακτηριστικά απασχόλησης και φτώχεια ανά ηλικία στην Ελλάδα

Ελλάδα	Φτωχοί			Μη φτωχοί		
	50-64	65+	Σύνολο	50-64	65+	Σύνολο
Εκπαίδευση: (%) ατόμων Πρωτοβάθμια ή λιγότερο):	54,2**	81,5**	69,4**	32,0	70,3	51,2
Δευτεροβάθμια	39,0	15,6*	25,9*	39,1	21,3	30,2
Τριτοβάθμια	6,8**	2,9*	4,7**	28,9	8,5	18,7
Ταμείο Ασφάλισης						
ΙΚΑ	46,3*	39,5**	42,4	38,8	50,3	44,6
ΟΓΑ	14,9*	47,5**	33,7**	7,4	20,8	14,1
ΟΑΕΕ	20,6*	5,9	12,1	15,3	7,8	11,6
Δημόσιο	9,8**	2,6**	5,6**	20,4	10,6	15,5
Άλλο	8,5**	4,6**	6,2**	18,0	10,5	14,3
Επαγγελματική κατάσταση						
Εργαζόμενοι	43,5	0,7	19,6**	49,9	1,9	25,8
δημόσιοι υπάλληλοι	6,4*	0,0	2,8**	13,6	0,5	7,1
μισθωτοί	16,5	0,0	7,3	17,7	0,5	9,1
αυτοαπασχολούμενοι	18,8	0,7	8,7	18,6	0,7	9,6
Συνταξιούχοι	15,4**	74,8	48,6	26,4	70,4	48,5
Φροντίδα σπιτιού	34,7**	22,3	27,8*	21,3	24,8	23,0

Η σχέση υγείας και φτώχειας είναι γνωστή και υπογραμμίζεται από σειρά ευρημάτων σε. Ο Πίνακας Α3 δείχνει μια ξεκάθαρη διαφορά στην αυτοαναφερόμενη υγεία, με τους φτωχούς να δηλώνουν ότι έχουν λιγότερο από καλή υγεία κατά 10 μονάδες περισσότερο. Στατιστικά σημαντικές διαφορές βρίσκονται στους λειτουργικούς περιορισμούς (IADL), στον αριθμό χρόνιων παθήσεων και στις δυσκολίες σε σωματικές δραστηριότητες. Η έλλειψη στατιστικής σημασίας είναι πιθανόν να οφείλεται στο ότι η σύγκριση εδώ αναφέρεται σε μια μεταβλητή μόνο. Όταν ελέγχεται η επιρροή τρίτων παραγόντων είναι πολύ πιθανόν οι διαφορές να εμφανιστούν στατιστικά σημαντικές. Είναι ενδιαφέρον ότι οι Έλληνες φτωχοί παρουσιάζουν ένα χαρακτηριστικό της φτώχειας σε αναπτυσσόμενες χώρες – δηλαδή μεγαλύτερο κίνδυνο παχυσαρκίας. Τέλος, οι φτωχοί εμφανίζουν περισσότερα προβλήματα μνήμης και ταχύτερη επιδείνωσή τους με την ηλικία.

Πίνακας Α3 Υγεία και φτώχεια ανά ηλικία στην Ελλάδα

Ελλάδα	Φτωχοί			Μη φτωχοί		
Υγεία	50-64	65+	Σύνολο	50-64	65+	Σύνολο
(%) ατόμων με λιγότερο από καλή υγεία	27,19**	61,83**	46,56**	21,76	51,99	36,92
(%) με (1+) ADL περιορισμούς	4,26	15,70	10,66	3,42	14,98	9,22
(%) με (1+) IADL περιορισμούς	10,23	36,26	24,79**	6,43	30,20	18,35

(%)με (1+) χρόνιες παθήσεις	25,8	62,2	46,2**	25,4	56,1	40,8
(%)με (1+) δυσκολίες σε σωματικές δραστηριότητες	44,0	73,4	60,5**	41,5	68,1	54,9
Περίθαλψη και δαπάνες υγείας						
Συνολική δαπάνη για υπηρεσίες υγείας (μ.ο. σε ευρώ)	240	314	281	231	338	284
Ημέρες αναμονής για επείγουσα επίσκεψη σε γενικό γιατρό (μ.ο. ημερών)	2,180	0,070	1,320	1,670	3,210	2,470
(%) παχύσαρκων ατόμων	24,5*	21,8	23,0**	18,5	17,1	17,8
(%) ατόμων που καπνίζει	40,2*	10,5	23,6	34,8	13,1	24,0
Γνωστική Λειτουργία Ανάκληση από λίστα 10 λέξεων (μ.ο. αριθμού λέξεων)	5,2**	3,8**	4,5**	5,4	4,1	4,8

Πίνακας Α4 Τόπος διαμονής και φτώχεια ανά ηλικία στην Ελλάδα

Ελλάδα	Φτωχοί			Μη φτωχοί		
Τόπος διαμονής	50-64	65+	Σύνολο	50-64	65+	Σύνολο
(%) Βόρεια Ελλάδα	34,92	23,44	28,51	33,79	27,24	30,51
(%) Κεντρική Ελλάδα	20,77	33,01**	27,61**	18,23	20,67	19,45
(%) Αττική	38,55	36,93	37,65	39,11	40,84	39,98
(%) Νησιά Αιγαίου και Κρήτη	5,57	6,60*	6,22*	8,84	11,23	10,04
(%)σε αγροτικές περιοχές	11,77	29,79**	21,84**	10,26	20,46	15,38
Χαρακτηριστικά περιοχής:						
...έχει πολλές διευκολύνσεις	88,2	77,4**	82,1**	90,3	88,2	89,2
...έχει ικανοποιητικές συνθήκες δημόσιας συγκοινωνίας	80,9	63,6**	71,1**	81,4	80,2	80,8
...έχει ρύπανση / θόρυβο	51,2	32,1	40,4	47,2	40,6	43,9
...έχει εγκληματικότητα	16,5	10,2	12,9	10,5	10,3	10,4

Οι φτωχοί ζουν σε υψηλότερο ποσοστό σε αγροτικές περιοχές (Πίνακας Α4), ενώ εμφανίζουν μεγαλύτερη συγκέντρωση στην Κεντρική Ελλάδα. Αντίθετα στην Αττική και την Βόρεια Ελλάδα οι φτωχοί και οι μη φτωχοί αντιπροσωπεύονται στον ίδιο βαθμό. Σημαντικά επιβαρυντική προς τους φτωχούς είναι η περιοχή κατοικίας ως προς τις διευκολύνσεις (μαγαζιά κλπ), και προς τις συγκοινωνίες αλλά όχι ως προς την ρύπανση/θόρυβο, και την εγκληματικότητα.

Πίνακας Α5 Συνθήκες κατοικίας, Περιουσία και φτώχεια ανά ηλικία στην Ελλάδα

Ελλάδα	Φτωχοί	Μη φτωχοί
--------	--------	-----------

	50-64	65+	Σύνολο	50-64	65+	Σύνολο
(%)που ιδιοκατοικεί	72,9**	82,0	78,1**	84,4	83,3	83,8
Αριθμός δωματίων ανά άτομο (μ.ο.)	1,18**	1,74**	1,50**	1,62	1,99	1,82
(%) ατόμων που διαμένει σε πολυκατοικία	46,66*	28,54**	36,54**	54,67	40,00	47,31
εσωτερικό μπάνιο (%)	87,51	84,71	85,92*	91,97	89,38	90,66
κεντρική θέρμανση (%)	78,86*	64,90	70,94*	87,00	73,30	80,10
Air condition (%)	50,10**	34,47**	41,24**	65,67	46,59	56,07
(%)με δεύτερο ακίνητο (εξοχική κατοικία, οικόπεδο, αγροτική γη κλπ)	31,43**	24,16**	27,27**	47,33	34,39	40,47
(%) ατόμων που έχει αυτοκίνητο	59,2**	14,8**	33,7**	71,5	29,0	49,0
(%)που δηλώνει σημαντική επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης τον τελευταίο χρόνο	18,05*	20,66**	19,55**	9,75	11,50	10,67

Όσον αφορά τις συνθήκες κατοικίας, ο Πίνακας Α5 εμφανίζει το γνωστό εύρημα της υψηλής ιδιοκατοίκησης ακόμη και από φτωχούς. Παρά ταύτα, υπάρχει σημαντική υστέρηση ως προς αυτό στις νεότερες ηλικίες, όπου οι φτωχοί ιδιοκατοικούν κατά 11 μονάδες λιγότερο από τους μη φτωχούς (73% αντί 84%). Τα σπίτια των φτωχών είναι μικρότερα, αν και οι φτωχοί 65+ ζουν σε μεγαλύτερα σπίτια από τους νεότερους μη φτωχούς. Σημαντική διάκριση είναι η κατοικία σε πολυκατοικία (όπου οι φτωχοί ζουν σε μικρότερο βαθμό) και η χρήση air condition (όπου υπολείπονται οι φτωχοί, αν και το διαθέτουν ένας ίσως υψηλός ποσοστό -40%). Εξίσου έκπληξη προκαλεί η υψηλή κατοχή αυτοκινήτου 60% των φτωχών <65, 15% των άνω των 65), αλλά και δεύτερη κατοικία (27% των φτωχών).

Πίνακας Α6: Πολιτική κλίση, απόψεις και φτώχεια ανά ηλικία στην Ελλάδα

Ελλάδα	Φτωχοί			Μη φτωχοί		
	50-64	65+	Σύνολο	50-64	65+	Σύνολο
Πολιτική κλίση: % που δηλώνουν ότι κλίνουν προς το:						
ΠΑΣΟΚ	31,71	38,83	35,82	36,70	40,25	38,50
Ν.Δ.	28,76	37,2	33,63	28,05	31,41	29,75
ΚΚΕ	3,97	3,33	3,6	3,94	5,17	4,56
Συνασπισμός	2,28	1,45	1,8	3,82	0,87	2,32
δεν κλίνει προς κανένα κόμμα	30,09	18,57	23,45	25,58	21,17	23,34
Στάση ζωής:						
Συχνά: η έλλειψη χρημάτων με εμποδίζει να κάνω πράγματα που θέλω	49,1**	36,0*	41,7**	28,8	25,6	27,2
Συχνά: η ηλικία μου με αποτρέπει να κάνω πράγματα που θέλω	13,6	36,0	26,3	11,6	35,5	23,6
Συχνά: αισθάνομαι ότι μένω έξω από τα πράγματα	4,0	16,1*	10,9	4,7	10,9	7,8

Απολύτως ικανοποιημένος από τη ζωή μου	30,9*	25,0**	27,5**	41,9	32,8	37,3
(%) ατόμων που προσεύχεται καθημερινά	55,6**	63,8	60,2**	43,9	58,8	51,4

**= Διαφορά μεταξύ φτωχών και μη φτωχών στατιστικά σημαντική με πιθανότητα >99%.

*= Διαφορά μεταξύ φτωχών και μη φτωχών στατιστικά σημαντική με πιθανότητα >95%.

Το τελευταίο θέμα (Πίνακας Α6) έχει να κάνει με τις απόψεις και τις στάσεις ζωής των φτωχών. Προσεύχονται σε μεγαλύτερο βαθμό, δηλώνουν ότι η έλλειψη χρημάτων αποτελεί εμπόδιο στην ζωή τους, με την οποία είναι ικανοποιημένοι σε μικρότερο βαθμό. Παρά ταύτα, είναι δύσκολο να αποφύγει κανείς το συμπέρασμα ότι οι διαφορές μεταξύ φτωχών και μη φτωχών πόρρω απέχουν από το να είναι χάσμα: Οι δύο ομάδες προφανώς αποτελούν τμήματα του ίδιου πληθυσμού, με περιορισμένες σχετικά διαφορές. Το τελευταίο αυτό σημείο αποτυπώνεται ίσως με την μεγαλύτερη σαφήνεια ότι στις πολιτικές απόψεις (ερώτηση 'πού κλίνετε πολιτικά') η ομάδα των φτωχών δεν διαφέρει στατιστικά σε κανένα σημείο και για καμμία ηλικία από τους μη φτωχούς. Όσες διαφορές στην κλίση προς κάποιο πολιτικό κόμματα αλλά και προς την αποστασιοποιημένη στάση μπορούν να εντοπισθούν δεν διαφέρουν στατιστικά από το μηδέν.

Η σύντομη αυτή περιήγηση στις πολλαπλές διαστάσεις της φτώχειας στην Ελλάδα έχει ένα σημαντικό συμπέρασμα που ακολουθεί αμέσως από την προηγούμενη παρατήρηση. Η φτώχεια στην Ελλάδα είναι εκτεταμένη και ιδιαίτερα μεταξύ των ηλικιωμένων, ενώ διακρίνουμε την δημιουργία εν δυνάμει φαύλων κύκλων μεταξύ φτώχειας και άλλων παραγόντων όπως υγεία ή κατοικία. Παρά ταύτα, οι δύο ομάδες, φτωχοί και μη φτωχοί, είναι εμφανώς τμήματα της ίδιας κοινωνίας με κοινά χαρακτηριστικά, απόψεις πιθανώς και κοσμοθεωρία. Οι φτωχοί δεν αποτελούν, όπως ενδεχομένως σε άλλες χώρες, μια άλλη Ελλάδα, έναν άλλον κόσμο.